

UDC: 316

LBC: 63.3(2)6-6; 63.3 (2)64; 63.3(5 e)64

MJ № 491

 10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.558-571

SOCIAL JUSTICE AND SOCIAL PROTECTION IN THE CONTEXT OF NEW EGALITARISM

Aysel Isgenderova*

Abstract. This article systematically analyzes the theoretical foundations, historical development, and alternative conceptual approaches to social justice and equality within contemporary egalitarian thought. Its main aim is to demonstrate the theoretical and practical limitations of reducing equality solely to material distribution and to justify, as an alternative, the framework of equality of condition. The article begins by examining the relationship between equality and freedom, analyzing the role of positive and negative liberty in social policy. Within the context of the emergence of the welfare state, the expansion of social rights, the development of the social dimension of citizenship, and the institutionalization of positive freedoms are presented as practical expressions of the idea of equality. At this stage, the welfare state is evaluated not only as a mechanism for reducing social risks but also as an instrument aimed at equalizing real life opportunities. In the following section, the theoretical foundations of the welfare state are examined through the ideas of William Beveridge, Richard Titmuss, and R.H.Touni. Beveridge's approach is shown to be primarily protective in nature, justifying equality as a means of maintaining social stability, yet insufficiently addressing gender and structural inequalities. Through Tawney's concept of "practical equality," the importance of equal starting conditions in real-life circumstances is emphasized. Titmuss, in turn, evaluates the welfare state from the perspective of human development, social relations, and redistribution, advancing universality and the rejection of discrimination as key normative principles of social policy.

Keywords: Equality, social justice, social protection, universalism, resource distribution, human rights, liberal egalitarianism, equality of conditions

---

* PhD student, Baku State University, Department of Sociology; Baku, Azerbaijan

E-mail: ays.isgenderli@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0896-1853>

To cite this article: Isgenderova, A. [2026]. SOCIAL JUSTICE AND SOCIAL PROTECTION IN THE CONTEXT OF NEW EGALITARISM. "Metafizika" journal, 9(2), pp.558-571.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.558-571>

Article history:

Received: 01.02.2026 **Revised:** 02.03.2026 **Accepted:** 04.05.2026 **Published:** 15.06.2026

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

УДК: 316

ББК: 63.3(2)6-6; 63.3 (2)64; 63.3(5 e)64

МЖ № 491

 10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.558-571

СОЦИАЛЬНАЯ СПРАВЕДЛИВОСТЬ И СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА В КОНТЕКСТЕ НОВОГО ЭГАЛИТАРИМА

Айсель Искендерова*

Абстракт. Данная статья системно анализирует теоретические основания, исторические этапы развития и альтернативные концептуальные подходы к пониманию социальной справедливости и равенства в современной эгалитарной мысли. Основная цель статьи - показать теоретические и практические ограничения сведения равенства исключительно к материальному распределению и обосновать в качестве альтернативы концепцию равенства условий жизни. Статья начинается с рассмотрения взаимосвязи равенства и свободы, а также анализа роли позитивной и негативной свободы в социальной политике. В контексте формирования государства всеобщего благосостояния расширение социальных прав, развитие социальной составляющей гражданства и институционализация позитивных свобод представлены как практическое воплощение идеи равенства. На данном этапе государство всеобщего благосостояния оценивается не только как механизм снижения социальных рисков, но и как инструмент выравнивания реальных жизненных возможностей. В следующей части теоретические основания государства всеобщего благосостояния рассматриваются через идеи Уильяма Бевеиджа, Ричарда Титмуса и Р. Х. Тоуни. Подход Бевеиджа характеризуется как преимущественно защитный: равенство в его концепции обосновывается как средство поддержания социальной стабильности, однако гендерное и структурное неравенство учитываются недостаточно. Через понятие «практического равенства» Тоуни подчеркивается значимость равных стартовых условий в реальных жизненных обстоятельствах. Титмус, в свою очередь, рассматривает государство благосостояния сквозь призму человеческого развития, социальных отношений и перераспределения, выдвигая универсальность и недопустимость дискриминации в качестве ключевых нормативных принципов социальной политики.

Ключевые слова: Равенство, социальная справедливость, социальная защита, универсализм, распределение ресурсов, права человека, либеральный эгалитаризм, равенство условий

---

* Докторант, Бакинский Государственный Университет, кафедра социологии; Баку, Азербайджан

E-mail: ays.isgenderli@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0896-1853>

Цитировать статью: Искендерова, А. [2026]. СОЦИАЛЬНАЯ СПРАВЕДЛИВОСТЬ И СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА В КОНТЕКСТЕ НОВОГО ЭГАЛИТАРИМА. Журнал «Metafizika», 9(2), с.558-571.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.558-571>

История статьи:

Поступила: 01.02.2026 Переработана: 02.03.2026 Принята: 04.05.2026 Опубликовано: 15.06.2026

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

UOT: 316

KBT: 63.3(2)6-6; 63.3 (2)64; 63.3(5 e)64

MJ № 491

 10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.558-571

SOSIAL ƏDALƏT VƏ SOSIAL MÜDAFİƏ YENİ EQALİTARİZM KONTEKSTİNDƏ

Aysel İsgəndərova*

Abstrakt. Bu məqalə sosial ədalət və bərabərlik anlayışlarının nəzəri əsaslarını, tarixi inkişaf mərhələlərini və müasir eqalitar düşüncədə formalaşmış alternativ konseptual yanaşmaları sistemli şəkildə təhlil edir. Məqalənin əsas məqsədi bərabərliyin yalnız maddi paylanma ilə məhdudlaşdırılmasının nəzəri və praktik məhdudiyyətlərini göstərmək və bu yanaşmaya alternativ olaraq həyat şəraiti üzrə bərabərlik çərçivəsini əsaslandırmaqdır. Məqalə bərabərlik və azadlıq arasındakı münasibətin izahı ilə başlayır və müsbət və mənfi azadlıq anlayışlarının sosial siyasətdəki rolunu təhlil edir. Rifah dövlətinin formalaşması kontekstində sosial hüquqların genişlənməsi, vətəndaşlığın sosial ölçüsünün inkişafı və müsbət azadlıqların institusionallaşması bərabərlik ideyasının praktik ifadəsi kimi təqdim olunur. Bu mərhələdə rifah dövləti sosial risklərin azaldılması ilə yanaşı, real həyat imkanlarının bərabərləşdirilməsi məqsədi daşıyan bir mexanizm kimi qiymətləndirilir. Məqalənin növbəti hissəsində rifah dövlətinin nəzəri əsasları Uilyam Beveric, Riçard Titmuss və R.H.Tounin ideyaları əsasında təhlil olunur. Bevericin yanaşmasının daha çox müdafə xarakterli olduğu, bərabərliyi sosial sabitliyin qorunması vasitəsi kimi əsaslandığı, lakin gender və struktur bərabərsizliyi yetərinə nəzərə almadığı göstərilir. Tounin “praktiki bərabərlik” anlayışı vasitəsilə real həyat şərtlərində bərabər başlanğıc imkanlarının əhəmiyyəti vurğulanır. Titmuss isə rifah dövlətini insan inkişafı, sosial münasibətlər və yenidənpaylanma prizmasından qiymətləndirərək, universallıq və ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyini sosial siyasətin əsas normativ prinsipləri kimi irəli sürür.

Açar sözlər: Bərabərlik, sosial ədalət, sosial müdafə, universalizm, resursların bölüşdürülməsi, insan hüquqları, liberal egalitarizm, şərtlərin bərabərliyi

---

* Bakı Dövlət Universiteti, Sosiologiya kafedrasının doktorantı; Bakı, Azərbaycan

E-mail: ays.isgenderli@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0896-1853>

Məqaləyə istinad: İsgəndərova, A. [2026]. SOSIAL ƏDALƏT VƏ SOSIAL MÜDAFİƏ YENİ EQALİTARİZM KONTEKSTİNDƏ. “Metafizika” jurnalı, 9(2), səh.558-571.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.558-571>

Məqalənin tarixçəsi:

Daxil olub: 01.02.2026 **Yenidən baxılıb:** 02.03.2026 **Təsdiqlənib:** 04.05.2026 **Dərc olunub:** 15.06.2026

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

1. Giriş

Bərabərlik anlayışının tədqiqi əsasən hüquq, sosiologiya, sosial siyasət və siyasi nəzəriyyə kimi elmi sahələrin töhfə verdiyi multidissiplinar bir istiqamətdir. Hər bir fənnin bərabərlik, qeyri-bərabərlik və ya sosial ədalət məsələlərinə dair özünəməxsus terminologiyası və elmi ədəbiyyatı mövcuddur. Bu üç anlayış isə əksər hallarda qeyri-dəqiq şəkildə və bir-birini əvəz edən terminlər kimi istifadə olunur.

Sosial siyasətin öyrənilməsində fundamental hesab edilən bir sıra anlayış və prinsiplər irəli sürülmüşdür. Məsələn, Blakemor bərabərlik, ədalət, ehtiyaclar və hüquqlarla yanaşı, həmçinin ədalətli paylanma anlayışını qeyd edir. Ədalətli paylanma sosial siyasətin normativ əsaslarını formalaşdıran əsas anlayışlardan biri olmuşdur [Lister, 2024]. Listerə görə, ədalətli paylanma “xidmət və faydaların bölgüsünə tətbiq edilən və ədalətli hesab edilən bölgünü təmin etməyə yönəlmiş paylanma prinsipidir” [Titmuss, 2001]. Holdenə əsasən, ədalətli paylanmaya diqqət yetirilməsi yoxsulluq, sərvət və gəlirlərin bölgüsü, səhiyyə, mənzil təminatı və ümumilikdə rifah dövləti ilə bağlı problemlərin təhlilinə və bu sahələrdə islahatların həyata keçirilməsinə imkan yaradır [Young, 2024].

Rifah dövləti Qərb demokratik cəmiyyətlərində bərabərlik ideyasına olan narahatlığın xüsusi bir təzahürü kimi formalaşmışdır; kommunistlər isə ona etinasız yanaşmışdılar. “Rifah dövləti” anlayışı, ifadənin özü olmasa da, ilk dəfə 1941-ci ildə Çörçill və Ruzvelt arasında aparılan müharibə dövrü müzakirələrində meydana çıxmış və “Atlantik Xartiyası”nda, eləcə də “Dörd Azadlıq” konsepsiyasında ifadə olunmuşdur: söz azadlığı, din azadlığı, yoxsulluqdan azadlıq və qorxudan azadlıq [Marshall, 2022].

Bəzi tədqiqatçılar rifah dövlətinin tarixi inkişafını fəhlə sinfinin həyat şəraitinin tədricən yaxşılaşmasına aparan geniş və yüksələn bir yolun tərkib hissəsi kimi qiymətləndirmişlər. Sosial dəyişikliklərə dair bu cür Veberçi yanaşma sosial rifahı və dövlət müdaxiləsini kollektiv xeyirxahlığa əsaslanan və sosial tərəqqiyə doğru xətti yüksəlişin elementləri kimi təqdim edir [McLaughlin E., & Monteith, M, 2016]. Lakin bu baxış bu gün bir çox alim tərəfindən bölüşdürülmür. Tənqidi sosial nəzəriyyənin, feminizmin və postmodernizmin təsiri nəticəsində dövlət və sosial təminat sistemləri yenidən konseptuallaşdırılmış, onların həm fərdin, həm də “digərinin” tənzimlənməsi və nəzarəti ilə bağlı mürəkkəb və şərti (kontingent) fenomenlər olduğu vurğulanmışdır. Sosial rifah sistemlərinin nəzarət və müşahidə funksiyaları, onların müsbət yenidənpaylayıcı təsirləri qədər, bərabərlik və qeyri-bərabərlik məsələlərinin öyrənilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bu məqalə bərabərlik və azadlıq arasındakı münasibətin nəzərdən keçirilməsi ilə başlayır. Ardınca, rifah dövlətinin formalaşması ilə əlaqəli olan əsas mütəfəkkirlərin 1940–1950-ci illərdə bərabərlik və qeyri-bərabərlik

məsələlərinə yanaşma tərzini təhlil olunur. Titmussun bərabərliklə bağlı təhlilləri məzmun və üslub baxımından son dərəcə müasir xarakter daşısa da, sonrakı dövrlərdə bu sahədə aparılan tədqiqatlar əsasən reduksionist, materialist və maskulinist mahiyyət kəsb etmişdir. Bu yanaşma xüsusilə məqalənin üçüncü bölməsində müzakirə edilən 1960-cı illərdə “yoxsulluğun yenidən kəşfi” fenomenində aydın şəkildə özünü göstərir.

Yenidən paylanmanın paradoksu və universalizm ilə bağlı problemlər məqalə boyunca müzakirə olunmaqla yanaşı, eyni zamanda Yeni Leyboristlərin [New Labour] sosial ədalətə yanaşmasına yönəlmiş tənqidi əsasını təşkil edir. Yeni Leyboristlərin bərabərlik siyasəti üçün ardıcıl və aydın dəyər əsasını bəyan etməkdə istəksizliyi, köhnə Leyborist yanaşma ilə kəskin ziddiyyət təşkil edir. Sosial ədalətin siyasi nəzəriyyələri tərəfindən təqdim olunan yeni normativ çərçivələr, eləcə də meydana çıxmış köhnə və yeni eqlitar yanaşmalar məqalənin beşinci bölməsində ümumiləşdirilir. Məqalənin yekun hissəsində bərabərlik haqqında düşünmək və bu istiqamətdə fəaliyyət göstərmək üçün nəzərdə tutulan eqlitar çərçivə təqdim olunur.

2. Bərabərlik və azadlıq

Bərabərlik anlayışının saysız-hesabsız konseptual izahları mövcuddur və burada onların hamısını ümumiləşdirmək və ya təsnifləşdirmək məqsədi hədəflənməyib. Bunun əvəzinə, diqqət bərabərlik ilə azadlıq arasındakı münasibətə yönəldilir. Müsbət və mənfi “azadlıq” arasındakı fərqləndirmə, İmmanuel Kanta qədər gedib çıxır, lakin müasir elmi ədəbiyyatda bu məsələ ilk dəfə sistemli şəkildə İsaiah Berlin tərəfindən dərinlən təhlil edilmişdir.

Berlinə görə, mənfi azadlıq maneələrin, baryerlərin və məhdudiyyətlərin olmaması deməkdir. Fərd o dərəcədə mənfi azadlığa malikdir ki, öz iradəsinə uyğun hərəkət edə bilsin və başqalarının iradəsinin - məsələn, fiziki zor tətbiqi yolu ilə - ona mane olması baş verməsin. Mənfi azadlıq fərdlərə hərəkət üçün məkan yaradır, lakin mütləq şəkildə müstəqil [avtonom] hərəkət etmək qabiliyyətini təmin etmir. Bunun əksinə olaraq, müsbət azadlıq hərəkət etmək bacarığıdır - yəni insanın öz seçimlərini və iradəsinə reallaşdıracaq şəkildə fəaliyyət göstərə bilməsidir. Beləliklə, müsbət azadlıq fərdin “yaxşı cəmiyyət” və “yaxşı həyat” haqqında öz anlayışını həyata keçirməsinə imkan verən müəyyən imkanlar vasitəsilə təmin olunan azadlıqdır [Sen, 2019].

T.H.Marşall tərəfindən müəyyən edilən və müharibədən sonrakı İnsan Hüquqları Hərəkatı tərəfindən irəli sürülən mülki, siyasi və sosial hüquqlar, vətəndaşların həm müsbət, həm də mənfi azadlıqlara malik olmaları üçün hökumətlərin təmin etməli və təqdim etməli olduqları tədbir və təminatları ifadə edirdi [Marshall, 2022].

Avropada müharibədən sonrakı hökumətlər, meritokratik və eqlitar ideallara ümumi keçidin tərkib hissəsi kimi, pulsuz və ya yüksək dərəcədə subsidiyalaşdırılmış ictimai “sosial xidmətlər” tətbiq etmişlər. Müharibədən

sonrakı İnsan Hüquqları Hərəkatı fundamental hüquq və azadlıqların bölünməzliyi anlayışından istifadə edərək liberal hökumətlərin sosial rifah təminatlarını inkişaf etdirməsini əsaslandırmışdır. Bölünməzlik anlayışı sosial-iqtisadi, mülki və siyasi hüquqların bir-biri ilə sıx şəkildə bağlı olduğunu və qarşılıqlı olaraq bir-birini gücləndirdiyini ifadə edir. Eyni anlayış T. H. Marşall tərəfindən “vətəndaşlığın üçayaqlı dayağı” metaforası ilə izah edilmişdir. Marshallın sosial vətəndaşlıq konsepsiyası təhsil, səhiyyə və sosial qayğı, mənzil təminatı və gəlirin qorunması kimi sahələrdə minimal standartlara hüquqlar tanıyırdı [Naussbaum, 2011. Bu sosial hüquqlar R. H. Touni tərəfindən “praktiki bərabərlik” kimi xarakterizə edilmiş, yəni real və mənalı imkan bərabərliyinin qurula biləcəyi bir platforma kimi qiymətləndirilmişdir [Burchardt, 2018]. Beləliklə, müharibədən sonrakı sosial rifah sistemi həm müsbət, həm də mənfi azadlıq anlayışlarına əsaslanmışdır.

1970-ci ilə qədər rifah dövlətinin məqsədləri, funksiyaları və ambisiyaları əsasən Keynesçi sosial demokratiyanın müxtəlif formalarına söykənmişdir. Lakin Martin Povellin qeyd etdiyi kimi, bərabərlik rifah dövlətinin nə mütləq məqsədi olmuş, nə də onun yeganə hədəfi kimi çıxış etmişdir [Esping-Andersen, 2023].

3. Bərabərlik və qeyri-bərabərlik anlayışlarının əsasları: Beveric, Titmuss və Touni

Uilyam Bevericin **Sosial və Əlaqəli Sığorta** haqqında məruzəsi əsasən dolaylı şəkildə formalaşdırılmış bərabərlik modelini ehtiva edirdi. Bu model kişilər arasında imkan və həyat şəraiti baxımından daha böyük bərabərliyin arzuolunan olduğunu aydın şəkildə ifadə edir və müharibədən sonrakı dövr üçün səciyyəvi olan ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipini təsdiqləyirdi. Beveric iddia edirdi ki, müharibədən sonrakı rifah dövləti bütün vətəndaşlara “irqi mənsubiyyətindən, dinindən və ya dərisinin rəngindən asılı olmayaraq tam və bərabər sosial hüquqlar” təmin etməlidir [Diamond, 2005]. Lakin bu arqument əsasən orta və ali təbəqələrin öz maraqlarına müraciət formasında irəli sürülmüşdü; yəni sistem müharibədən sonrakı mümkün sosial qarışıqlıq və dağılmanın qarşısını almaq və onu nəzarətdə saxlamaq üçün “əqalitar” olmalı idi. Bu yanaşma bərabərlik baxımından sosial təminata münasibətdə əsas etibarilə mənfi və ya müdafiə xarakterli bir mövqe idi.

Abbott və Bompassin dövründə, eləcə də sonrakı bir çox şərhçilərin qeyd etdiyi kimi, Beveric bu gün gender bərabərliyi prinsipi kimi tanıdığımız anlayışa malik deyildi. Onun tətbiq etdiyi fiskal sistem “fərqli və qeyri-bərabər” gender əsaslı əmək bölgüsünə möhkəm şəkildə söykənirdi [Fraser, 2008]. Rifah dövlətinin ehtiyac və hüquqları ətrafında qurulduğu hipotetik ağdərili, sağlam, fəhlə sinfinə mənsub, heteroseksual kişi - yəni “ailənin kişi təminatçısı” modeli - 1950-ci illərdə Riçard Titmuss tərəfindən tənqid olunsada, onun müasirləri arasında bu tənqid geniş yayılmamışdı [Titmuss, 2001].

R.H.Touni “praktiki bərabərlik” anlayışı ilə vətəndaşlara həyat şəraiti, mal və xidmətlər baxımından kifayət qədər bərabər başlanğıc imkanları yaradan, eləcə də sonradan fərdi potensiallardan istifadə etməyə imkan verən resurslara ədalətli çıxışı təmin edən siyasət mühitini nəzərdə tuturdu [Lister, 2024]. Praktiki bərabərlik eyni zamanda sosial və nəsillərarası mobilliyə sadıqlıyı ehtiva edirdi. Bu yanaşma maddi bərabərsizliklərin, ən azı, imkanlı təbəqələrin özlərini cəmiyyətdən “kənarlaşdırmaq” gücü vasitəsilə bərabər dəyər və bərabər hörmət prinsiplərini etibarsız hala gətirmədiyi səviyyədə məhdudlaşdırılmasını tələb edirdi. Tounin sosial ədalətə yanaşması müharibədən sonrakı dövrün böyük bir hissəsində Leyborist Partiyasının düşüncələrinə və siyasət formalaşdırıcılarına güclü təsir göstərmişdir. O hesab edirdi ki, resursların yenidən bölüşdürülməsinin ən səmərəli yolu dövlət xərcləridir. Touninin fikrincə, məqsəd milli gəlirin milyonlarla xırda hissəyə bölünüb ailələr arasında mexaniki şəkildə paylanması deyil, əksinə, vergitutma yolu ilə artıq resursların birgə toplanması və bu vəsaitlərin gəlirindən, peşəsindən və sosial mövqeyindən asılı olmayaraq hər kəs üçün mədəni həyatın əsas şərtlərini əlçatan etmək üçün istifadə olunmasıdır [Tawney, 2011].

Titmuss üçün yenidənpaylanma, universallıq, ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi və həyat şəraiti üzrə bərabərsizliyin azaldılması ictimai siyasət və planlaşdırmanı yönləndirməli olan əsas siyasi və sosial dəyərlər idi [Titmuss, 2001]. O, Touni kimi güclü normativ mövqeyə malik olsa da, xristian sosializmini bölüşürdü. Titmussun *“Sosial rifah və vermə sənəti”* adlı əsəri Tounin *Bərabərlik* kitabının 1964-cü il nəşrinə giriş kimi yazılmış, sonradan isə Erix Frommun *Sosialist Humanizm* toplusunda dərc edilmişdir. Beynəlmiləlçi və sekulyar dünyagörüşə malik olan Titmuss öz dövrü və mühiti üçün olduqca geniş və müasir baxışlara sahib idi.

Beveric yenidənpaylanma, bərabərlik və universal sosial rifahı müdafiə edərkən əsasən qoruyucu mövqe tuturdu. Titmuss isə bu gün “insan rifahı və insan inkişafı” diskursu kimi tanıdığımız yanaşmanı qəbul edirdi. O, sosial tərəqqini maddi zənginliklə eyniləşdirmir, insan inkişafını həm məqsəd, həm də ölçü meyarı kimi görürdü.

Titmuss sosial siyasəti cəmiyyətdəki sosial qruplar və kateqoriyalar arasındakı münasibətlər prizmasından dəyərləndirirdi və bu münasibətlərin tək-cə sinfi deyil, həm də gender, irqi mənsubiyyət, sağlamlıq vəziyyəti və digər fərqləri əhatə etdiyini vurğulaması ilə dövrü üçün istisna təşkil edirdi. O, rifah dövlətinin iki əsas prinsip üzərində qurulmasını müdafiə edirdi: ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi və yenidənpaylanma. Bu prinsiplərin birgə tətbiqi həyat şanslarını dəyişdirir və bərabərləşdirir bilirdi.

Milli Sərvət əsərində Titmuss təhlükəsizlik anlayışının yalnız pul sərvətinə endirilməsini tənqid etmiş [Sen, 2019], **Rifahın Sosial Bölünmələrində** isə rifah dövlətlərinin sonradan geniş yayılmış

tipologiyalarını rədd etmişdir. 1980–1990-cı illərdə bərabərlik və rifah təhlilləri əsasən ya rejim tiplərinin ümumi təsirinə, ya da gender və ya sosial sinif kimi konkret bərabərsizlik növlərinə yönəlmişdir.

1980-ci illər aqressiv neoliberalizm dövrü olmuş, həyat şəraiti üzrə bərabərliyə qarşı çıxışlar “sosial mühəndislik” və “dayə dövlət” anlayışları ilə əsaslandırılmışdır. Devid Qrin *İnsanların Bərabərləşdirilməsi* əsərində bölgü ədalətinə yönəlmiş söyləri həddən artıq materialist, bazaryönlü və həyatın bütün sahələrinin siyasiləşdirilməsi kimi qiymətləndirmişdir [Rawls, 2011].

Nə siyasi iqtisadçılar, nə də fabianistlər rifah dövlətinin strukturları və nəticələri üçün irqi mənsubiyyət, millət və gender bərabərsizliyinin fundamental əhəmiyyətini yetərincə dərk etmişdilər. Xidmətlərin göstərilməsi, ailə rolları və gender əsaslı əmək bölgüsü səbəbindən, çox vaxt qadın vətəndaşlar üçün kişilərə nisbətən daha böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu tədqiqat ənənəsində bərabərlik məsələləri əsasən dövlət müdaxilələrinin sosial sinif fərqlərini və ya ailə mənşəyinin həyat şanslarına təsirini nə dərəcədə azaltdığına fokuslanmışdır. Lakin rifah sistemlərinin uğur meyarı kimi hansı bərabərlik növünün qəbul edildiyi çox zaman bu təhlillərdə açıq şəkildə müəyyənləşdirilmir.

4.Universalizm, sosial xidmətlər və bərabərlik

Feminist və əlillik tədqiqatçılarının sonrakı analizlərini qabaqlayaraq, Riçard Titmuss ictimai xidmətlərin bərabərlik potensialının reallaşdırılmasında - yaxud praktikada məhdudlaşdırılmasında - ictimai xidmət işçilərinin əsas rolunu tanımışdır. O qeyd edirdi ki, müasir dünyada peşə sahibləri rifah taleyimizin getdikcə daha çox müəyyənədisinə çevrilirlər; onlar nəticə etibarilə bərabərliyin əsas “qapıçılarıdır”, sosial siyasətdə yenidənpaylanmanın formasını müəyyənləşdirməyə kömək edirlər. Bu ümumiləşdirmələr xüsusilə natura formasında göstərilən xidmətlər universalist əsasda və tələbat yarandığı anda pulsuz təqdim edildikdə keçərlidir. Bu halda, biz faktiki olaraq iqtisadi bazarın kobud qərarlarını peşəkar qərarvericinin qərarları ilə əvəz edirik [Alcock, 2005].

Titmussun təhlilində iki mühüm məqam xüsusilə diqqətəlayiqdir. Birincisi, sosial xidmətlər və institutlarla gündəlik təmasların “gizli” mədəni mesajlara məruz qalma ilə müşayiət olunması barədə onun məlumatlılığıdır; bu mesajlar xüsusən xidmət istifadəçilərinin/müştərilərinin sosial konstruksiyalarına aiddir. Eamonn rifahdan-əməyə keçid proqramları kontekstində xidmət istifadəçilərinə ötürülən mədəni mesajları təhlil etmişdir. Xüsusilə “yalnız yoxsullar üçün nəzərdə tutulmuş” bəzi sosial xidmətlərin damğalayıcı xarakteri azlıq sosial qruplarına dair digər mənfi mədəni təsəvvürləri daha da gücləndirə bilər. Təhsil sahəsində isə “layiq olma/merit”in sosial konstruksiyası mövcud imtiyazları legitimləşdirməyə, eyni zamanda azlıq qrupları və fərdlərin nailiyyət və biliklərini dəyərsizləşdirməyə meyillidir.

Beləliklə, ictimai xidmətlər əlillər, sosial cəhətdən əlverişsiz gənclər, uşaqlar, yoxsul valideynlər və s. kimi qrupların sosial-mədəni təmsilində oynadığı rol vasitəsilə bərabərsizliyi həm azalda, həm də artırma bilər [Alcock, 2005].

İkinci mühüm məqam ictimai xidmətlərin irəlilədirici deyil, gerilədirici xarakter daşması məsələsidir. Orta təbəqələrin ictimai xidmətlərdən “ədalətli paylarından artıq” faydalanmaları Titmussun fikrincə universal xidmətlərə qarşı arqument deyildi; əksinə, bu, mövcud çatışmazlıqları aradan qaldırmaq və nəhayət yoxsulların da tam şəkildə əhatə olunması məqsədilə universal xidmətlərin xüsusi təşəbbüslər və “genişləndirmələr”lə tamamlanması üçün arqument idi [Burchardt, 2018].

Sosial rifahda universalizm sosial və iqtisadi ayrı-seçkiliyin formal baryerlərini azaltmaq və aradan qaldırmaq üçün zəruri ilkin şərt olsa da, təkbəşinə xüsusilə profilaktik tibbi xidmətlər daxil olmaqla daha çətin çatan qruplara necə çatmaq problemini həll etmir.

Təhsil və səhiyyə xidmətlərinin müsbət azadlıqlar və bacarıqlar yaratmaq yolu ilə bərabərlik və demokratiyaya verdiyi dərin töhfəni nəzərdən qaçırmamaq vacibdir. Məsələn, oxu-yazı və riyazi savadlılıq təkcə dolanışığ qazanmaq üçün deyil, həm də vətəndaşların mülki və siyasi hüquqlarını həyata keçirməsi və avtonomiya ehtiyaclarını ödəməsi üçün zəruridir. Vətəndaşların avtonomluğunu və siyasi proseslərdə iştirakını təmin etmək yoxsulluq və bərabərsizliyin aradan qaldırılmasına dair United Nations yanaşmasının mərkəzində dayanır. Bu baxımdan, Pol Hant və həmkarları əsas təhsil və səhiyyəni, eləcə də onların təmin etdiyi bacarıqları “əsas bacarıqlar” kimi təsnif etmiş və hökumətlərin bunları bütün vətəndaşlar üçün insan hüquqları çərçivəsində təmin etməli olduqlarını tövsiyə etmişlər [Esping-Andersen, 2023].

Elmi ədəbiyyatın bir istiqaməti rifah sistemlərinin ümumi bərabərləşdirici təsirlərinin ölçülməsinə həsr olunmuşdur. Adətən müqayisəli xarakter daşıyan və 1980-ci illərin tədqiqatlarına hakim olan bu yanaşmada ölçmələr əsasən transferlərdən əvvəl və sonra ev təsərrüfatlarının gəlirlərinə və əvəzləmə əmsalları kimi indeks göstəricilərinə məhdudlaşdırılmışdır. Bu tədqiqat janrı yalnız son dövrlərdə sosial xidmətlərin mövcudluğu və ya olmamasındakı fərqləri nəzərə almağa başlamışdır.

5. Yoxsulluğun yenidən kəşfi

1970-ci ilə gəldikdə, Fabian sosializminin yüksək gözləntiləri rifah dövlətinin cəmiyyətdəki “iddialar modelini” əsaslı şəkildə dəyişmədiyi qənaətinin formalaşması ilə sarsılmışdı [Sen, 2019]. Riçard Titmussun terminologiyasından istifadə etsək, qarşılammamış ehtiyaclar mövcudluğunu davam etdirir, hətta dövlət xərclərinin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına baxmayaraq genişlənirdi [Titmuss, 2001]. Titmuss müharibədən sonrakı 1951–1964-cü illər hökumətini “rifah dövləti konsepsiyasına tam şəkildə sadıq

olmayan” bir hakimiyyət kimi xarakterizə edirdi. Bu qiymətləndirmə ilə razılaşılib-razılaşılmamasından asılı olmayaraq, 1960-cı illərin sonlarına doğru həm siyasi, həm də elmi konsensus rifah dövlətinin uğursuzluğa düşər olduğu qənaətində birləşmişdi.

1970–1980-ci illər boyunca feminist alimlər materialist və maskulinist yoxsulluq tədqiqatlarında mövcud olan qərəzi aradan qaldırmağa çalışaraq, sosial rifah sistemləri və xidmətlərində “icbari altruizm” mexanizmləri vasitəsilə ənənəvi gender rollarının və gender bərabərsizliyinin necə möhkəmləndirildiyini üzə çıxarmışlar. Bu mexanizmlər xüsusilə “icma qayğısı” sistemlərində və fiskal siyasətdə kişi-aile təminatçısı modelində özünü göstərirdi. Fiona Vilyamsın rifah dövlətinə dair radikal yenidənqiymətləndirməsi feminist sosial nəzəriyyəni və sosial fəaliyyət təcrübələrini, artıq maskulinist və sinfi yönümlü xarakter almış bir elmi sahəyə tətbiq etmişdir [Marshall, 2022].

6.Sosial ədalət: köhnə leyboristlər və yeni leyboristlər

1992-ci ildə Leyborist Partiyasının o zamankı lideri Con Smit tərəfindən **Sosial Ədalət Komissiyasının** yaradılması və 1994-cü ildə *Social Justice: Strategies for National Renewal* adlı hesabatın dərc edilməsi həm analitik, həm də siyasi baxımdan mühüm hadisə olmuşdur. Komissiya “Bevericə qayıdış” və rifah dövlətinin fundamental yenidənqiymətləndirilməsi vəzifəsini daşıyırdı [Fraser, 2008].

Komissiyanın yekun hesabatı sosial ədalətsizliyin inandırıcı təsvirini, sosial-iqtisadi və siyasi dəyişikliklərin aydın diaqnozunu və hüquq–məsuliyyət münasibətlərinə dair geniş vizyonu təqdim etmişdir. Tövsiyələrinin bir çoxu sonradan Leyborist hökumətlər tərəfindən həyata keçirilmişdir [Fraser, 2008].

Uzun illər sosial ədalət nəzəriyyələrinə Con Rolzun *A Theory of Justice* [Fraser, 2008] əsəri hökmranlıq etmişdir. Rolz utilitarizmin hegemonluğunu sarsıtmış və normativ siyasi nəzəriyyəyə yeni istiqamət vermişdir. Onun sosial siyasət baxımından əsas töhfəsi “ədalətin iki prinsipi”dir:

Bərabər əsas azadlıqlar prinsipi – hər kəs üçün vicdan və ifadə azadlığı kimi fundamental mənfi azadlıqların təmin edilməsi.

Fərq prinsipi və ədalətli imkan bərabərliyi – bərabərsizliklər yalnız ən pis vəziyyətdə olan qrupun xeyrinədirsə əsaslandırıla bilər və sosial mövqelər hər kəs üçün ədalətli şəkildə açıq olmalıdır.

Rolz bərabərsizliyin məhdud şəkildə əsaslandırılmasını qəbul etsə də, onun nəzəriyyəsi ümumilikdə eəalitar xarakter daşıyır və son 35 ildə sosial ədalət müzakirələrinin əsas çərçivəsini müəyyən etmişdir [Rawls, 2001].

Rolz yanaşması ətrafında əsas mübahisələrdən biri “bərabərlik nədə olmalıdır?” sualıdır. Amartya Sen bu suala cavab olaraq “bacarıqlar yanaşması”nı irəli sürmüş və bərabərliyin insanların dəyər verdikləri funksiyaları həyata keçirmək bacarığında axtarılmalı olduğunu bildirmişdir

[Rawls, 2001]. Bu yanaşma United Nations Development Programme tərəfindən hazırlanmış İnsan İnkişafı İndeksinin əsasını təşkil etmişdir.

Lakin bacarıqlar yanaşması da çətinliklər yaradır: əsas bacarıqların siyahısının müəyyənləşdirilməsi və bu yanaşmanın ümumi bərabərlik ölçüsü kimi tətbiqinin mümkünsüzlüyü. Buna görə də, əsas bacarıqlar həddindən kənarada bərabərsizliyin yenidən ilkin sosial nemətlər məkanında düşünülməsi daha məqsədəuyğun hesab edilir.

7.Sosial ədalət və bərabərlik haqqında düşünmək üçün çərçivə

İris Marion Yanqın işlərinin təsiri sosial siyasət sahəsində Rut Lister və Fiona Vilyams tərəfindən davam etdirilmiş və tətbiq olunmuşdur. Paylanma paradigmasının rədd edilməsi, fərdi agentliyin və məsuliyyətin eqlitar nəzəriyyəyə daxil edilməsi və tanınma anlayışı ilə inteqrasiyası Con Beyker və başqalarının işlərində də öz əksini tapmışdır. Bu bölmədə həmin mübahisələrə cavab verən və sosial ədalət və bərabərlik haqqında düşünmək üçün nəzərdə tutulmuş konseptual çərçivə təqdim olunur [Naussbaum, 2011].

Təklif olunan çərçivə bərabərliyin daha minimal və ya daha güclü formalarını fərqləndirməyə imkan verir və bunun üçün “əsas bərabərlik”, “liberal eqlitarizm” və “həyat şəraiti üzrə bərabərlik” anlayışları arasında fərq qoyur. Bu kontekstdə diqqət əsasən *həyat şəraiti üzrə bərabərliyə* yönəldilir.

Həyat şəraiti üzrə bərabərlik, ümumi mənada, insanların həyatlarının əsas şərtləri baxımından mümkün qədər bərabər olmaları inancını ifadə edir. Rolz və digər liberal eqlitar nəzəriyyələrdən fərqli olaraq, bu yanaşma bərabərsizlikləri “daha ədalətli” etmək və ya insanlara bərabər şəkildə qeyri-bərabər olma imkanı yaratmaq məqsədi daşımır. Əksinə, məqsəd hər kəsin yaxşı həyat sürmək üçün təxminən bərabər perspektivlərə malik olmasını, həyatlarını yaşamaq üçün eyni dərəcədə imkanlandırılmış və səlahiyyətləndirilmiş olmasını təmin etməkdir.

Bu ideya müasir cəmiyyətlərdə insanların bərabər və ya qeyri-bərabər ola biləcəyi beş əsas *ölçü* üzərindən konkretləşdirilə bilər. Bu ölçülər müxtəlif “yaxşı həyat” anlayışları kontekstində bir insanın həyatının nə dərəcədə uğurlu keçəcəyini müəyyən edən əsas determinantları, yəni insanların uğurlu həyat sürmələrinə imkan verən beş əsas həyat şəraitini ifadə edir.

8.Hörmət və tanınma

Bərabər hörmət ideyasının mühüm tərkib hissələrindən biri liberal yanaşmaya görə hər bir fərdin yaşadığı ölkədə bərabər vətəndaşlıq hüquq və imtiyazlarına malik olmasıdır; daha geniş mənada isə hamımızın müəyyən dərəcədə “dünya vətəndaşları” olmamızdır. Lakin həyat şəraiti üzrə bərabərlik təkcə fərqlərə dözümlə yanaşmaqla kifayətlənmir, fərqlərin qəbul edilməsini və dəyərləndirilməsini tələb edir. Bu isə çoxluqçuluq və sadələvh universalizm praktika və mədəniyyətlərinin sorğulanmasını zəruri edir.

Bu yanaşma digər baxışların tənqidindən imtina etməyi tələb etmir. Dominant qrupların üzvləri digər qrupların perspektivlərini və dəyərlərini anlamağa xüsusi məsuliyyət daşıyırlar və öz mövqelərini tənqidi müzakirəyə açmalıdırlar. Bununla yanaşı, heç kim qəbul edilməz ideya və praktikalara qarşı mövqe tutmaqdan imtina etməyə məcbur deyil. Əsas tələb olunan, başqaları ilə tənqidi dialoqa girməyə hazır olmaqdır. Bu yanaşma **“tənqidi mədəniyyətlərarası yanaşma”** adlandırılı bilər. Hörmət və tanınma bərabərliyi eyni zamanda sosial dəyər və nüfuz bərabərsizliklərinə müəyyən hədlər qoyulmasını da ehtiva edir.

9. Resurslar

Resurslar yalnız gəlir və sərvətlə məhdudlaşmır; sosial və mədəni kapital, ictimai xidmətlərə çıxış, ekoloji şərait, boş vaxt və s. kimi çoxsaylı resurs növlərini əhatə edir. Həyat şəraiti üzrə bərabərlik bu resursların bütün spektrini nəzərə alır. Hər kəsin eyni resurslara malik olması real və məntiqli tələb deyil, çünki insanların ehtiyacları və üzərlərinə götürdükləri iş yükü fərqlidir. Buna görə də resurs bərabərliyi ilk növbədə hər kəsin əsas ehtiyaclarının ödənilməsini [burada bacarıqlar yanaşması xüsusilə uyğundur], daha sonra isə insanların rifah baxımından təxminən bərabər perspektivlərə malik olmasını təmin edən paylanmanı nəzərdə tutur. Nəticədə yaranan resurs bölgüsü qeyri-bərabər olsa da, mövcud vəziyyətlə müqayisədə xeyli daha bərabər olardı.

10. Sevgi, qayğı və həmrəylik

Həyat şəraiti üzrə bərabərliyin üçüncü ölçüsü sevgi, qayğı və həmrəylikdir. Bu ölçüdə bərabərlik hər kəsin bu həyatı əhəmiyyətli münasibətlərə sahib olmaq üçün real imkanlara malik olması deməkdir. Şübhəsiz ki, sevgi və qayğını institusional şəkildə tam təmin etmək mümkün deyil. Lakin cəmiyyətlərin elə təşkil olunması mümkündür ki, bu münasibətlərin yaranma ehtimalı artsın və ya azalsın. Bu, ödənişli və ödənişsiz əməyin təşkili, nəqliyyat şəbəkələrinin quruluşu, uşaq evləri və digər institutların strukturu, cinayətkarlarla rəftar formaları və s. vasitəsilə mümkündür. Burada da əsas məqsəd imkanlandırıcı yanaşmadır.

11. Hakimiyyət (güc)

Bu ölçüdə həyat şəraiti üzrə bərabərliyin əsas məqsədi hakimiyyət bərabərsizliyini mümkün qədər azaltmaqdır. Bu, ənənəvi liberal mülki və siyasi hüquqların qorunmasını tələb edir, lakin mülkiyyət hüquqlarına daha məhdud yanaşma ilə. Eyni zamanda, müəyyən qruplara siyasi təmsilçilik hüquqlarının tanınmasını və daha iştirakçı, eqlitar siyasətin inkişafını nəzərdə tutur. Demokratik prinsiplər yalnız siyasətlə məhdudlaşmamalı, iqtisadiyyat və ailə daxil olmaqla cəmiyyətin bütün sahələrinə şamil edilməlidir.

12. Əmək və təhsil

Beşinci ölçü əmək və təhsildir. Bütün cəmiyyətlərdə əmək yalnız resurslara çıxış baxımından deyil, status, hakimiyyət, sevgi, qayğı və həmrəylik

münasibətlərinin formalaşmasında da mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, əmək şəxsi inkişaf, özünüifadə və nailiyyət mənbəyi, həm də yük ola bilər. Buraya ödənişli və ödənişsiz bütün əmək formaları, o cümlədən sevgi və qayğı münasibətlərini yaşadan əmək daxildir. Əmək sahəsində bərabərlik hər kəsin potensial olaraq mənalı və məmnunedici işə çıxış hüququna malik olmasını, iş yükü bərabərsizliyinə hədlər qoyulmasını və qeyri-bərabər yüklərin kompensasiya edilməsini nəzərdə tutur.

Bu yanaşma təhsil üçün də aydın nəticələr doğurur. Hər kəs məmnunedici iş üçün zəruri olan təhsil və hazırlığa çıxış əldə etməlidir. Lakin təhsil yalnız əməyə hazırlıq vasitəsi deyil; o, özlüyündə də dəyər daşıyır. Buna görə də təhsildə bərabərlik insanların şəxsiyyət kimi inkişafını təmin edən maraqlı və mənalı öyrənmə imkanlarına malik olmalarını tələb edir. Bu, yalnız formal təhsil müəssisələrini deyil, öyrənmənin bütün məkanlarını əhatə edir.

Bu **beşölçülü çərçivə** həm paylanma, həm də münasibətyönlü elementləri birləşdirir və insanların təxminən bərabər həyat perspektivlərinə malik olmaları üçün zəruri olan şərtlərin geniş siyahısını təqdim edir. O, neoliberalizmin atomistik vətəndaş modeli əvəzinə münasibətyönlü vətəndaş anlayışına əsaslanır, həm qrup, həm də fərdi ölçüləri tanıyır. Bu səbəbdən, bərabərsizliklərin təhlili və ədalətli sosial siyasətlərin hazırlanması üçün digər nəzəri yanaşmalardan daha adekvat çərçivə təqdim etdiyini iddia edir.

Eyni zamanda, bu çərçivə eqalitar məqsədlərin gücü və hər bir ölçüdə bərabərliyin məzmunu baxımından kifayət qədər elastikdir. Vətəndaşlara beş həyat ölçüsü üzrə bərabərliklə bağlı məsələləri müzakirə etmək və dövlət institutlarının onların adından həyata keçirməli olduğu müdaxilələri seçmək imkanı verir. Liberal eqalitar komponent Rolçu xətt üzrə, davamlı bərabərsizlik şəraitində ən zəif vəziyyətdə olanların prioritetləşdirilməsi və ya güclü sosial minimum anlayışı əsasında inkişaf etdirilə bilər. İnsan hüquqları səviyyəsində isə diqqət hər kəs üçün ən əsas bacarıq və funksiyaların təmininə yönəldə bilər.

İmon Maklaflin və Maura Monteytin icma əsaslı insan hüquqları və sosial ədalət fəaliyyət planlarına dair işləmələri, daha yüksək bərabərlik tərəfdarlarının Baker və digərləri tərəfindən müəyyən edilmiş beş həyat ölçüsü üzrə konkret siyasət müdaxilələrini müəyyənləşdirməsi və təmin etməsi üçün praktik mexanizm təqdim edir. İmon Maklaflin vurğulamışdır ki, bərabərlik siyasəti müdaxilələrinin spektri təkə maddi paylanma və yenidənpaylanma ilə məhdudlaşmır; o, mədəni siyasətləri və idarəetmə məsələlərini də əhatə edir ki, bu da yeni eqalitar yanaşmaların əsas xüsusiyyətlərindən biridir [McLaughlin, 2016].

13. REFERENCES [ƏDƏBİYYAT]

1. Rawls, J. (2001). *Justice as fairness: A restatement*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 236 p. (in English)
2. Sen, A. (2019). *Development as freedom*. New York: Oxford University Press, 357 p. (in English)
3. Titmuss, R. M. (2001). *The social divisions of welfare*. London: Allen & Unwin, 310 p. (in English)
4. Tawney, R. H. (2011). *Equality*. London: George Allen & Unwin, 288 p. (in English)
5. Lister, R. (2024). *Citizenship: Feminist perspectives*. London: Macmillan, 248 p. (in English)
6. Young, I. M. (2008). *Justice and the politics of difference*. Princeton: Princeton University Press, 232 p. (in English)
7. Marshall, T. H. (2022). *Citizenship and social class*. Cambridge: Cambridge University Press, 183 p. (in English)
8. Esping-Andersen, G. (2023). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton: Princeton University Press, 276 p. (in English)
9. Diamond, P. & Giddens, A. (2005). *The new egalitarianism*. London: Polity Press, 256 p. (in English)
10. Alcock, P. (2005). *Understanding poverty*. London: Palgrave, 312 p. (in English)
11. Burchardt, T. (2018). *Social justice in social policy*. Bristol: Policy Press, 198 p. (in English)
12. McLaughlin, E. & Monteith, M. (2016). *Community, human rights and social justice*. Bristol: Policy Press, 224 p. (in English)
13. Fraser, N. (2008). *Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world*. New York: Columbia University Press, 320 p. (in English)
14. Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 312 p. (in English)